

Στα ηλεκτρονικά Πρακτικά του 6ου Πανελληνίου Συνεδρίου «Παιδεία κάλλιστον εστί κτήμα βροτοίς» (5-7 Οκτωβρίου 2012, Αθήνα), Ελληνικό Ινστιτούτο Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (Πρακτικά υπό έκδοση).

Η τέχνη της βιβλιοδεσίας στο σχολείο.

Βασίλης Ι. Γεργατσούλης, *Διδάκτωρ Λαογραφίας Πανεπιστημίου Αθηνών – Διευθυντής 23^{ου} Δημοτικού Σχολείου Νίκαιας*

Δημήτρης Ε. Τρασάνης, *Δάσκαλος 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Νίκαιας*

Περίληψη: Το σχολείο είναι φυσικός βιότοπος του βιβλίου. Οι πνευματικοί θησαυροί πρέπει να περισωθούν από τη φθορά του χρόνου, τη συχνή χρήση και τις ακατάλληλες συνθήκες φύλαξης. Το αρχείο ενός σχολείου διασώζει την ιστορία του. Τα βιβλία του πρέπει να είναι διαρκώς διαθέσιμα. Για τη συντήρησή τους οι παλιοί δάσκαλοι διδάχθηκαν στη δεκαετία του 1930 από τον καθηγητή χειροτεχνίας Θεόδωρο Μαραγκουδάκη τη βιβλιοδετική. Ο ίδιος δίδαξε και τεχνικές συντήρησης των πολύτιμων σχολικών χαρτών.

Αργότερα οι καθηγητές Κωνσταντίνος Ευρυγένης και Ιωάννης Καραμπάτης δίδαξαν στους μέλλοντες δασκάλους τη βιβλιοδετική με νέο προσανατολισμό, να την εφαρμόσουν με τους μαθητές τους. Θα αναφερθούμε στην παρουσία της τέχνης αυτής στην ελληνική εκπαίδευση.

Στο σημερινό σχολείο οι μαθητές γίνονται παραγωγοί πρωτότυπων εργασιών (ιδίως στην ευέλικτη ζώνη και στο ολοήμερο). Το δέσιμό των εργασιών γίνεται τις περισσότερες φορές με απλά και αυτοσχέδια μέσα. Σε λίγα σχολεία δάσκαλοι μούν τους μαθητές τους στην καλλιτεχνική βιβλιοδεσία και κατασκευάζουν βιβλία υψηλών αισθητικών προδιαγραφών (διαφόρων τύπων, διαστάσεων και σχημάτων).

Η τέχνη της βιβλιοδεσίας είναι τόσο παλιά όσο είναι και τα ίδια τα βιβλία. Η φθορά του χρόνου, η συχνή χρήση και οι ακατάλληλες συνθήκες φύλαξης των πνευματικών αυτών θησαυρών κάνουν απαραίτητη τη θωράκισή τους. Πριν τη μαζική χρήση του χαρτιού και την ανάπτυξη της τυπογραφίας, όταν τα βιβλία ήταν χειρόγραφα και πολύτιμα, οι κάτοχοί τους νοιάζονταν ιδιαίτερα για την προστασία τους. Η βιβλιοδεσία έχει μακρά ιστορία. Με τη γνώριμη σε εμάς μορφή, που οι σελίδες ενώνονται στη μια πλευρά, ξεκίνησε περίπου το δεύτερο έως πέμπτο αιώνα μ. Χ. Ιδιαίτερα άκμασε την περίοδο του Βυζαντίου (Χούλης 1998, σ. 2-4), κυρίως σε χώρους μοναστηριών (Λέγγας 1998, σ. 11-13), όπου σημαντική ήταν η παραγωγή βιβλίων θρησκευτικού περιεχομένου με περίτεχνα δεσίματα και επένδυση πολύτιμων μετάλλων και λίθων (Τσελίκας 1998, σ. 5-7· Μπαλλιάν 1998, σ. 9-10). Σε αυτή τη διαδρομή η τέχνη της βιβλιοδεσίας εμπλουτίστηκε, εξελίχθηκε, με αποτέλεσμα στις μέρες μας να υπάρχουν πολλές τεχνικές, από φτηνές και απλές (καρφίτσα, σπιράλ, θερμοκόλληση κ. ά.) ως ακριβές και περίπλοκες (καλλιτεχνική βιβλιοδεσία). Τα εργαλεία, στο μεταξύ, έγιναν πιο περίτεχνα και αποτελεσματικά, ενώ στα υλικά προστέθηκαν και νέα της σύγχρονης βιομηχανίας (ενισχυμένες κόλλες, χαρτόνια, δερματίνες, πλαστικά καλύμματα κ. ά.).

Το σχολείο είναι φυσικός χώρος (βιότοπος) του βιβλίου. Η πρώτη παρουσία της βιβλιοδετικής τέχνης στην ελληνική εκπαίδευση (Σταματοπούλου 1999, σ. 161-183) χρονολογείται αμέσως μετά την απελευθέρωση απ' τους Τούρκους. Ο κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας ίδρυσε Ορφανοτροφείο στην Αίγινα, όπου ο Έφορος του Ανδρέας Μουστοξύδης, τοποθέτησε τον έμπειρο βιβλιοδέτη Νικόλαο Πατεράκη για να οργανώσει εργαστήριο για την επαγγελματική αποκατάσταση των παιδιών που

είχαν μείνει ορφανά απ' τους πολέμους (Κούκκου 1999, σ. 93-101). Την εποχή του Όθωνα όμως η παιδεία άλλαξε προσανατολισμό, παραμελήθηκε η διδασκαλία για απόκτηση χειρονακτικών δεξιοτήτων και το σχολείο προσανατολίστηκε στην κλασική παιδεία. Παρά τις προτάσεις πολλών υπουργών (Χαράλαμπος Χριστόπουλος [1855-1859 & 1866-1867], Δ. Πετρίδης [1896], Αθανάσιος Ευταξίας [1899-1900], Ιωάννης Τσιριμώκος [1912 & 1915]), παιδαγωγών (Αλ. Δελμούζος, Δημ. Γληνός) και εκπαιδευτικών φορέων (Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός», Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων), η παιδεία παρέμεινε σε θεωρητικές κατευθύνσεις και τα σχετικά νομοσχέδια που κατατέθηκαν στη βουλή είτε δεν ψηφίστηκαν είτε δεν εφαρμόστηκαν. Η πραγματοποίηση του «Πρώτου Ελληνικού Εκπαιδευτικού Συνεδρίου» (1904), στο οποίο, μεταξύ άλλων καλλιτεχνών, βιβλιοδέτες εξέθεσαν έργα και μηχανήματα της τέχνης τους, έδωσε νέα ώθηση στο αίτημα για την επαναφορά των χειρονακτικών μαθημάτων (και της βιβλιοδεσίας). Καρπός της απήχησης του παραπάνω συνεδρίου υπήρξε η αναγνώριση του «Διδασκαλείου των Νηπιαγωγών του Εκπαιδευτικού Τμήματος της Ενώσεως Ελληνίδων», που ιδρύθηκε από την Αικατερίνη Λασκαρίδου, ως «Διδασκαλείο των Νηπιαγωγών του Κράτους» (1904), όπου η βιβλιοδετική τέχνη διδασκόταν στο δεύτερο έτος. Οι παρατηρήσεις της Αγλαΐας Μεταλλινού στο βιβλίο *Η χειροτεχνία στο δημοτικό σχολείο* (1929), ότι το μάθημα της χειροτεχνίας στα σχολεία ουσιαστικά δε διδασκόταν, κινητοποίησαν τους υπουργούς παιδείας Κ. Γόντικα (1929) και Γ. Παπανδρέου (1930) της κυβέρνησης Βενιζέλου να προωθήσουν τη μεταρρύθμιση που είχε ξεκινήσει το 1913 και διακόπηκε το 1917.

Ήδη ο Θεόδωρος Ι. Μαραγκουδάκης, καθηγητής χειροτεχνίας του Μαρασλείου Διδασκαλείου, είχε εκδώσει το 1927 τον *Πρακτικό Οδηγό της Χειροτεχνίας*, όπου το τρίτο τεύχος του αφορούσε στη *Βιβλιοδετική*. Τώρα, στα 1933, το επανεξέδωσε, εγκεκριμένο από τον Υπουργό Παιδείας Δημήτριο Χατζίσκο (απόφαση υπ' αριθμ. 68351/12-12-1932). Το σημαντικό αυτό βιβλίο επανεκτυπώθηκε το 1999 από τις εκδόσεις Φοίνικας. Στη βιβλιοδετική του ο Θ. Ι. Μαραγκουδάκης παρουσίασε τεχνικές για να δέσουν οι διευθυντές το πολύτιμο αρχείο του σχολείου, αλλά και οι μαθητές (με πιο απλούς τρόπους) τα τετράδια και τα βιβλία τους. Επίσης έδινε οδηγίες και για τη συντήρηση των πολύτιμων σχολικών χαρτών.

Στα έτη που ακολουθούν οι διδάσκοντες τα εικαστικά στις παιδαγωγικές σχολές αναδεικνύουν τομείς της χειροτεχνίας (κάποτε και τη βιβλιοδετική) ανάλογα με τα ενδιαφέροντά τους. Ο Κωνσταντίνος Ευρυγένης, καθηγητής αρχικά στην Παιδαγωγική Ακαδημία Φλώρινας και μετά στη Μαρασλείου Παιδαγωγική Ακαδημία, περιέλαβε τη βιβλιοδετική στο κεφάλαιο Η' της Χειροτεχνίας στο βιβλίο του *Ιχνογραφία, χειροτεχνία σε νέες βάσεις*, που διδάσκονταν οι δάσκαλοι. Το ενδιαφέρον είναι ότι ο Ευρυγένης πρότεινε την εκμάθηση της βιβλιοδεσίας για τα παιδιά: «*Το να μπορεί ένας μαθητής να δένει μόνος του τα βιβλία του δεν είναι μονάχα θέμα δεξιοτεχνίας και οικονομικής φύσης αλλά και θέμα καλαισθητικό. Είναι μάθημα για μεγάλα παιδιά*» (Ευρυγένης χ.χ., σ. 273). Επίσης ο καθηγητής Εικαστικών Ιωάννης Καραμπάτης περιέλαβε στο δεύτερο τόμο στο 7^ο κεφάλαιο του δίτομου έργου του *Παιδαγωγικές και καλλιτεχνικές κατασκευές Αισθητικής Αγωγής* το κεφάλαιο *Βιβλιοδετική* (Καραμπάτης 1986) και συνέστησε κι εκείνος την τέχνη αυτή για τα μεγάλα παιδιά. Η έρευνα μας σε αυτό τον τομέα βρίσκεται σε εξέλιξη.

Τα βιβλία του αρχείου μιας σχολικής μονάδας αποτελούν την ιστορία του Σχολείου και τα στοιχεία τους πρέπει να είναι διαρκώς διαθέσιμα και εύχρηστα. Οι διευθυντές οφείλουν να τα διατηρούν σε άριστη κατάσταση: «*Το Αρχείο είναι ο καθρέπτης της κανονικής ή μη λειτουργίας του σχολείου. [...] Βιβλία Αρχείου δεμμένα*

και προφυλαγμένα καλώς, γραμμένα καθαρά, χωρίς κηλίδες και αποξέσεις, τακτοποιημένα με φιλοκαλίαν μέσα εις το Ερμάριον – μαρτυρούν Διδάσκαλον τακτικόν, Διευθυντήν ικανόν, φιλόκαλον και έχοντα συναίσθησιν των υποχρεώσεών του. [...] Βιβλία με ολίγα φύλλα και άδετα, φέρουν τον τύπον της προσωρινότητας – πράγμα που αντίκειται εις τον σκοπόν της τηρήσεως του Αρχείου και καταντούν δύσχρηστα, αν μη και άχρηστα» (Μιχαηλίδης & Κελεμένης 1962, σ. 69). Σε αυτό το καθήκον προσπάθησαν να εκπαιδεύσουν τους μέλλοντες δασκάλους οι διδάσκοντες το μάθημα των εικαστικών σε παιδαγωγικές σχολές και σε μετεκπαιδεύσεις.

Όσοι εκπαιδευτικοί έτυχε να υπηρετήσουμε σε ιστορικά (παλαιότερα) σχολεία διαπιστώσαμε ότι το αρχείο τους παραδόθηκε περιποιημένο και τα σημαντικότερα βιβλία δεμένα με εξώφυλλα από χοντρό χαρτόνι και επενδυμένα με δέρμα, ύφασμα ή χαρτί. Αποδεικνύεται έτσι ότι η διδασκαλία της βιβλιοδεσίας αξιοποιήθηκε από τους παλιούς δασκάλους. Αντίθετα, το πιο πρόσφατο αρχείο του σχολείου παραδίνεται στη φθορά, αφού οι νέοι διευθυντές και εκπαιδευτικοί αγνοούν την τέχνη. Απ' την άλλη πλευρά, η συντήρηση των σχετικών αρχείων από επαγγελματίες βιβλιοδέτες φαντάζει πολυτέλεια με τα πενιχρά οικονομικά μέσα που διαθέτουν τα σχολεία.

Τα τελευταία χρόνια, με τη δημιουργία του ολοήμερου σχολείου και, κυρίως, με την εισαγωγή στο σχολικό πρόγραμμα της Ευέλικτης Ζώνης (ΦΕΚ 917/17.7.2001· Αλαχιώτης 2002, σ. 5-14· Ματσαγγούρας 2002β, σ. 15-30), οι μαθητές γίνονται παραγωγοί πρωτότυπου υλικού. Οι εργασίες τους, πολλές απ' τις οποίες είναι ερευνητικές, πρέπει να αναδειχθούν για να παρουσιαστούν σε συμμαθητές, σε γονείς ή στην τοπική κοινωνία. Πολλοί νέοι εκπαιδευτικοί αγνοούν τη βιβλιοδεσία, αλλά με φιλότιμες προσπάθειες δένουν με απλές τεχνικές τις εργασίες των μαθητών τους. Στη γιορτή της λήξης του σχολικού έτους 2011-2012 του ιδιωτικού εκπαιδευτηρίου «Νέα Παιδεία» είδαμε εργασίες μαθητών δεμένες από τις δασκάλες τους. Τοποθέτησαν τα φύλλα ανάμεσα σε δύο χαρτόνια, τρύπησαν με διακορευτή και ενοποίησαν απ' τις δύο τρύπες τα εξώφυλλα με το σώμα των σελίδων με διακοσμητική κορδέλα. Τα εξώφυλλα είχαν ζωγραφιστεί και διακοσμηθεί με αποξηραμένες ροδέλες πορτοκαλιού, πλαστικά κουταλάκια ή σπόρια (βλ. Εικόνα 1). Ανάλογες δημιουργίες με ποικίλες τεχνικές έχουμε δει σε πολλά δημόσια και ιδιωτικά σχολεία. Ο Βασίλης Γεργατσούλης (εκ των εισηγητών) στο 23^ο Δ. Σχ. Νίκαιας, όπου υπηρετεί ως διευθυντής, δίπλα στην καλλιτεχνική βιβλιοδεσία που έκαναν με την καθοδήγησή του δύο τμήματα του Σχολείου (θα αναφερθούμε παρακάτω), με άλλα τμήματα κατασκεύασε βιβλία με την εύκολη τεχνική της καρφίτσας (με ειδικό συρραπτικό με μακριούς βραχίονες), τα εξώφυλλα των οποίων διακόσμησαν οι μαθητές με κολλάζ από χρωματιστά χαρτιά (βλ. Εικόνα 2).

Εικόνα 1

Εικόνα 2

Υπάρχουν όμως και λίγοι καταρτισμένοι εκπαιδευτικοί, οι οποίοι εισάγουν τη βιβλιοδετική τέχνη σε προγράμματα της ευέλικτης ζώνης ή του ολοήμερου σχολείου. Η Ευέλικτη Ζώνη αποτελεί μια «ανοιχτή θεματική» (ΦΕΚ 304/13.3.2003, σ. 4339) της οποίας «απώτερος στόχος» είναι «η παιδαγωγική και διδακτική αυτονόμηση των εκπαιδευτικών υπέρ της

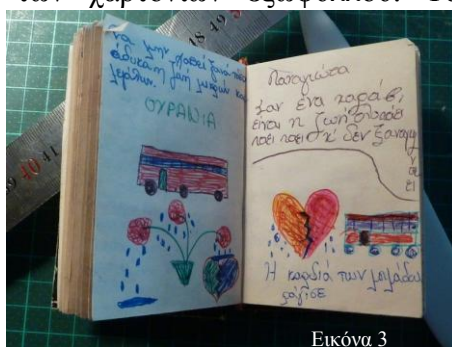
Εικόνα 2

δραστηριοποίησης των μαθητών, η προαγωγή της συλλογικής προσπάθειας και η μείωση του γνωσιοκεντρικού χαρακτήρα του σημερινού σχολείου» (Φ.Ε.Κ. 304/13.3.2003, σ. 4340). «Η αποδέσμευση της διδασκαλίας στην Ευέλικτη Ζώνη από “παραδοσιακές” διαδικασίες αξιολόγησης δυνητικά –και με την ανάλογη προετοιμασία– βελτιώνει τη διδακτική πράξη και ανακουφίζει τους μαθητές» (Φ.Ε.Κ. 304/13.3.2003, σ. 4339). Τα τελευταία χρόνια η αισθητική αγωγή δε διδάσκεται αποκλειστικά από δασκάλους, καθώς καθηγητές εικαστικών αναλαμβάνουν το μάθημα σε σχολεία αναμορφωμένου προγράμματος στο πρωινό πρόγραμμα και σε όλα τα σχολεία στο απογευματινό (ολοήμερο). Πολλοί από αυτούς κατέχουν (μεταξύ άλλων) την τέχνη της βιβλιοδεσίας και θα μπορούσαν να τη διδάξουν στους μαθητές τους. Σχολεία στα οποία εντοπίσαμε να γίνονται προγράμματα καλλιτεχνικής βιβλιοδεσίας είναι τα ακόλουθα: 7^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας, 1^ο Δημοτικό Σχολείο Ταύρου, 23^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας, 11^ο Δημοτικό Σχολείο Κορυδαλλού, 24^ο Δημοτικό Σχολείο Ιωαννίνων, στη Σχολή Χίλλ και στο 5^ο Γενικό Λύκειο Νίκαιας. Σίγουρα και άλλα σχολεία έχουν εκπονήσει βιβλιοδετικά προγράμματα, τα οποία δεν γνωρίζουμε, αφού όλες οι δράσεις δε δημοσιοποιούνται.

Στις βιβλιοθήκες κάποιων σχολείων βρίσκονται βοηθήματα για τη βιβλιοδεσία, όπως τα προαναφερθέντα των Μαραγκουδάκη, Ευρυγένη και Καραμπάτη και άλλα, τα οποία μπορούν να συμβουλευτούν οι δάσκαλοι.

Ας γνωρίσουμε τις βιβλιοδετικές απόπειρες των σχολείων που προαναφέραμε.

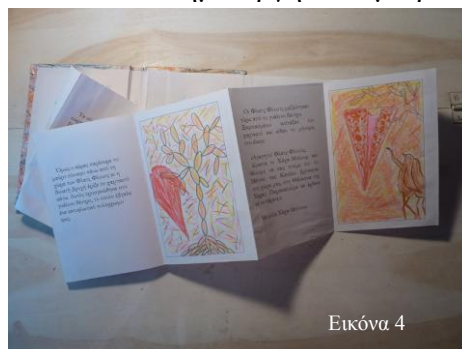
Στο 7^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας οι δάσκαλοι εφαρμόζουν τη βιβλιοδεσία στην ευέλικτη ζώνη και στο ολοήμερο. Πρώτος ξεκίνησε το έτος 2000 ο δάσκαλος Δημήτρης Τρασάνης (εκ των εισηγητών), όταν με το τμήμα του κατασκεύασε σημειωματάρια βιβλιοδετημένα για το χριστουγεννιάτικο παζάρι του Σχολείου με μια σχετικά απλή μέθοδο (κολλητή ράχη, χωρίς σπάγκους). Τα παιδιά δημιούργησαν με ελεύθερη ζωγραφική το χαρτί επένδυσης και συμμετείχαν στο τελικό κόλλημα και πέρασμα του σώματος του βιβλίου στο κάλυμμά του. Η διαδικασία περιελάμβανε: κοπή φύλλων, χαρτονιών εξώφυλλου, χαρτονιών γκρι-γκρι για τη ράχη, κοπή γάζας ενισχυτικής της ράχης, δημιουργία πακέτων φύλλων, κόλλημα με επιτραπέζιο σφικτήρα και δημιουργία χαρτιού επένδυσης των χαρτονιών εξώφυλλου. Το εγχείρημα επανέλαβε ο ίδιος δάσκαλος δυο χρόνια αργότερα σε ανάλογο παζάρι με άλλους μαθητές. Έκτοτε χρησιμοποιεί τη βιβλιοδετική για να αντιμετωπίζει ανάγκες του τμήματός του. Όταν έγινε το τραγικό δυστύχημα στα Τέμπη (2003) με το λεωφορείο που μετέφερε μαθητές, κατασκεύασαν βιβλίο στο οποίο έγραψαν και αποτύπωσαν εικαστικά τα συναισθήματά τους (βλ. Εικόνα 3).

Εικόνα 3

Το 2011-2012 οι μαθητές του ολοήμερου προγράμματος με την καθοδήγηση του ίδιου βιβλιοραφάκια, παραλληλόγραμμου και τριγωνικού σχήματος. Η ανάγκη να βιβλιοδετηθούν εργασίες μαθητών που δημιουργήθηκαν στα πλαίσια της Ευέλικτης Ζώνης, οδήγησαν το δάσκαλο του ίδιου σχολείου Παναγιώτη Κυρίτση να κατασκευάσει με τους μαθητές του επάλληλα-φουσαρμόνικα βιβλία, ένα για κάθε παιδί (βλ. Εικόνα 4). Τις ιδέες βρήκε στο βιβλίο του Πολ Τζόνσον *Φτιάχνω το δικό μου βιβλίο, Πρακτικός*

δάσκαλου δημιούργησαν μικρά

Εικόνα 4

οδηγός της τέχνης του βιβλίου για ν' αγαπήσει το παιδί την ανάγνωση (Τζόνσον 1997), βιβλίο το οποίο είχε συμβουλευτεί και ο Δ. Τρασάνης.

Στο ίδιο σχολείο για τις ανάγκες της θεατρικής παράστασης του παραμυθιού «*Η Ηλιογέννητη και ο Αφέγγαρος*» η δασκάλα Ειρήνη Κουριδάκη κατασκεύασε με αυτοσχέδιο σπιράλ βιβλίο από χαρτόνια συσκευασιών μεγάλων οικιακών ηλεκτρικών συσκευών. Το εντυπωσιακό σε μέγεθος βιβλίο ήταν λειτουργικό σκηνικό, αφού τα παιδιά κινούνταν ανάμεσα στις σελίδες του, άνοιγαν τα παράθυρά του και φυλλομετρούσαν τις σελίδες του, διαβάζοντας από αυτές αποσπάσματα του παραμυθιού. Το βιβλίο σήμερα κοσμεί την αίθουσα βιβλιοθήκης του σχολείου (βλ. Εικόνα 5). Η ίδια δασκάλα με τα κάθε φορά τμήματά της κατασκευάζει μικρά ορθογώνια και τριγωνικά βιβλία με επιτυχία. Οι δράσεις στο 7^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας δείχνουν τη δυναμική της διάχυσης μιας ιδέας στους δασκάλους ενός σχολείου, δημιουργώντας μια παράδοση δημιουργίας.

Εικόνα 5

Οι μαθητές της Τετάρτης (Δ΄) τάξης του 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ταύρου, με την καθοδήγηση της δασκάλας Μαρίας Χατζηανδρέου, διασκεύασαν το παραμύθι «*Όταν ο γάτος έμαθε το γλάρο να πετάει*» και το εικονογράφησαν. Η δασκάλα ανέθεσε στο Δημήτρη Τρασάνη (του 7^{ου} Δημοτικού Σχολείου Νίκαιας) να κατασκευάσει ένα βιβλίο για κάθε μαθητή. Εκείνος έκρινε σωστό να βιβλιοδετηθεί παρουσία των μαθητών ένα αντίτυπο. Αυτό έγινε σε τρεις επισκέψεις.

Στο 24^ο Δημοτικό Σχολείο Ιωαννίνων οι μαθητές της Έκτης (ΣΤ΄) τάξης, με την καθοδήγηση του Γιώργου Λώλου (δασκάλου, εικαστικού & συντηρητή έργων τέχνης), έδεσαν και επένδυσαν με «*την τέχνη των παλιών βιβλιοδετών*» βιβλία. Στην αρχή κατασκεύασαν με χρώμα λαδιού μαρμαρόκολλες (διακοσμητικό χαρτί). Κατόπιν έκαναν το στάχωμα λευκών σελίδων Α4 (κόλλημα, κοπή με πριονάκι, τοποθέτηση σπάγκου στα αυλάκια, ξανακόλλημα). Ετοίμασαν το ντύσιμο από δύο χαρτόνια, ένα για εξώφυλλο και ένα για οπισθόφυλλο, τα οποία ένωσαν με δέρμα, για το σχηματισμό της ράχης. Στη συνέχεια ένωσαν τα εξώφυλλα με το σώμα του βιβλίου. Τέλος, διακόσμησαν τα εξώφυλλα με διάφορα υλικά (λινάτσα, караβόπανο, ανακυκλωμένο χαρτί και χειροποίητο χαρτί διακόσμησης). Μερικοί μαθητές διακόσμησαν τα εξώφυλλά τους με σχέδια με σπάγκους. Η εργασία ολοκληρώθηκε με την επικόλληση μαρμαρόκολλας στο εσωτερικό του εξωφύλλου. Φωτογραφίες και περιγραφή του προγράμματος υπάρχουν αναρτημένες στην ιστοσελίδα του Σχολείου.

Στα συστεγαζόμενα 11^ο & 22^ο Δημοτικά Σχολεία Κορυδαλλού το σχολικό έτος 2010-2011 οι μαθητές των Ε΄ και Στ΄ τάξεων παρακολούθησαν ένα σεμινάριο βιβλιοδεσίας από τον επαγγελματία βιβλιοδέτη Νικόλαο Καραμέτο. Οι «*επισκέψεις επαγγελματιών στην τάξη*» ενθαρρύνονται από την πολιτεία (ΦΕΚ 303, 13-03-2003, σ. 3838). Αυτός δίδαξε σε δύο διδακτικές ώρες στα παιδιά την τέχνη της βιβλιοδεσίας. Ο Βασίλης Γεργατσούλης (εκ των εισηγητών), διευθυντής τότε του 11^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κορυδαλλού, επηρεασμένος απ' το σεμινάριο, ήρθε σε επαφή με την κα. Ελένη Συρράκου-Γιγί, γνώστρια της τέχνης (τόρα ολοκληρώνει τις μεταπτυχιακές σπουδές της στις «*γραφικές τέχνες – πολυμέσα*» στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο). Αυτή πρότεινε ως μια εύκολη τεχνική για τα παιδιά την «*κινέζικη*» βιβλιοδεσία, στην οποία τον μύησε. Ο διευθυντής συνεργάστηκε με τους δασκάλους της Τρίτης (Γ΄) τάξης π. Κωνσταντίνο Γκουγκούδη και της Πέμπτης (Ε΄) τάξης Μαρία Τατσσόγλου και πραγματοποίησαν ένα πρόγραμμα βιβλιοδεσίας διάρκειας τεσσάρων μηνών, όπου οι μαθητές κατασκεύασαν βιβλία τα οποία περιείχαν εκπαιδευτικά προγράμματα πολιτιστικού περιεχομένου που είχαν εκπονηθεί κατά τη

διάρκεια της χρονιάς. Στο τέλος κάθε μαθητής πήρε το βιβλίο του. Στη βιβλιοδεσία τους το εξώφυλλο και το οπισθόφυλλο (χαρτόνια επενδυμένα με ύφασμα [πανόδετα]) δεν ενώνονταν με ράχη αλλά ήταν ανεξάρτητα καλύμματα. Διέθεταν ένα αυλάκι παράλληλα με τη θέση της ράχης στο οποίο οι μαθητές άνοιγαν τέσσερις τρύπες με τρυπητήρι δέρματος. Στις ίδιες θέσεις τρυπιούνταν με ηλεκτρικό τρυπάνι και τα φύλλα του σώματος του βιβλίου και ράβονταν ταυτόχρονα τα εξώφυλλα και το σώμα με κορδέλα. Η ραφή τέλειωνε στο πάνω τμήμα του βιβλίου και οι άκρες της κορδέλας γίνονταν σελιδοδείκτες (βλ. Εικόνα 6).

Το σχολικό έτος 2011-2012 ο Βασίλης Γεργατσούλης ανέλαβε διευθυντής στο 23^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας. Εκεί συνεργάστηκε με τους δασκάλους της Τρίτης (Γ΄) τάξης Ασημίνα Οικονόμου και της Πέμπτης (Ε΄) Φώτιο Μυλωνά. Με την ίδια τεχνική που είχαν εφαρμόσει και στο 11^ο Δημοτικό Σχολείο Κορυδαλλού κατασκεύασαν βιβλία, ένα για κάθε μαθητή, με τη διαφορά ότι τώρα ως υλικό επένδυσης των εξωφύλλων χρησιμοποίησαν πλαστικό σε απομίμηση δέρματος (σε διάφορα χρώματα). Τα βιβλία και εδώ περιείχαν εκπαιδευτικά προγράμματα και εικαστικές δημιουργίες των μαθητών. Το ίδιο σχολικό έτος το 23^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας συνεργάστηκε με το 7^ο Δημοτικό Σχολείο Νίκαιας και οργάνωσαν δύο σεμινάρια ενδοσχολικής επιμόρφωσης με θέμα τη βιβλιοδεσία, όπου οι εκπαιδευτικοί Δ. Τρασάνης και Β. Γεργατσούλης παρουσίασαν στους συναδέλφους τους την τέχνη της βιβλιοδεσίας και τις εφαρμογές της στο σχολείο.

Αναφέραμε ήδη ότι ο επαγγελματίας βιβλιοδέτης Νικόλαος Καμαρέτος επισκέπτεται σχολεία της Αττικής και διδάσκει σε μαθητές την τέχνη της βιβλιοδεσίας. Ο ίδιος συνεργάζεται συνεχώς τα τελευταία οχτώ (8) έτη με τη Σχολή Χίλλ, η οποία έχει δημιουργήσει τον «κύκλο της βιβλιοδεσίας» για τους μαθητές της Τετάρτης (Δ΄) τάξης του Δημοτικού. Στο ολοήμερο πρόγραμμα, με την καθοδήγηση του Καμαρέτου, δένουν στη διάρκεια του έτους ένα βιβλίο για κάθε μαθητή. Η διδασκαλία διαρκεί μιάμιση ώρα την εβδομάδα. Συνήθως τα βιβλία αυτά περιέχουν εργασίες των μαθητών (π.χ. για την οικογένεια).

Στο 5^ο Γενικό Λύκειο Νίκαιας η θεολόγος Ρασιώτη Αναστασία εκπόνησε το 2011-2012 με τους μαθητές της Α΄ τάξης το εκπαιδευτικό πρόγραμμα «*Δένοντας ιστορίες*» (διάρκεια ένα έτος). Οι μαθητές συγκέντρωσαν πληροφορίες για την ιστορία της βιβλιοδεσίας και επισκέφθηκαν βιβλιοδετεία της Αττικής, όπου επαγγελματίες τους μύησαν στην τέχνη τους. Στη συνέχεια σε εργαστήριο στο χώρο του σχολείου οι μαθητές έδεσαν με διάφορες τεχνικές βιβλία, ημερολόγια και σημειωματάρια. Επίσης έδεσαν σε τόμο τα τεύχη των περιοδικών που κατά καιρούς είχε εκδώσει το Σχολείο τους. Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας των μαθητών αλλά και φωτογραφίες με βιβλιοδεσίες τους έχουν αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του Σχολείου. Η ίδια εκπαιδευτικός φέτος (2012-2013) άλλαξε σχολείο και εφαρμόζει το ίδιο πρόγραμμα στο Γενικό Λύκειο Καμινίων.

Οι μαθητές εκτός από το χώρο του σχολείου μπορούν να γνωρίσουν την τέχνη της βιβλιοδεσίας σε πολιτιστικούς χώρους, όπου λειτουργούν εργαστήρια βιβλιοδεσίας. Στο Ίδρυμα Ευγενίδου οι μαθητές έχουν την ευκαιρία να παρακολουθήσουν το πρόγραμμα «*Ιστορική διαδρομή της βιβλιοδεσίας*» και να γνωρίσουν «*παλιούς και νεότερους τύπους της βιβλιοδεσίας*» μέσα από τη διδασκαλία

του Ν. Καραμέτου. Το πρόγραμμα εκπονείται από το 2010. Επίσης εκθέσεις για την τέχνη της βιβλιοδεσίας, που κατά καιρούς γίνονται σε μουσεία και άλλους χώρους, ενδείκνυνται για διδακτικές επισκέψεις. Αναφέρω ενδεικτικά την έκθεση «Η τέχνη της βιβλιοδεσίας. Από το Βυζάντιο στη σύγχρονη εικαστική δημιουργία», η οποία φιλοξενείται τώρα (από 19/09/2012 έως 13/01/2013) στο Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο και την οποία μπορούν να επισκεφθούν και σχολεία.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η ανάγκη να γνωρίσουν οι διευθυντές, οι δάσκαλοι και οι μαθητές την τέχνη της βιβλιοδεσίας είναι μεγάλη. Οι διευθυντές την χρειάζονται για να συντηρήσουν το αρχείο του σχολείου, οι δάσκαλοι για να προβάλλουν τις εργασίες των μαθητών ή για να συντηρήσουν φθαρμένα βιβλία της σχολικής βιβλιοθήκης και τα παιδιά για να έρθουν σε επαφή με μια γοητευτική μα παραμελημένη τέχνη, για να ευπρεπίσουν τα βιβλία και τα τετράδιά τους, για να ασκήσουν τα χέρια, το πνεύμα και την ψυχή τους, για να αποκτήσουν χρήσιμες δεξιότητες. Αφού η ανάγκη υπάρχει, πρέπει οι πνευματικοί καθοδηγητές των δασκάλων (σχολικοί σύμβουλοι, υπεύθυνοι πολιτιστικών θεμάτων, διευθυντές) να φέρουν τους επαγγελματίες βιβλιοδέτες στα σχολεία. Πρέπει να επιμορφωθούν κάποιοι δάσκαλοι, οι οποίοι με τη σειρά τους θα κινητοποιήσουν και άλλους προς αυτή την κατεύθυνση. Οι προσπάθειες κάποιων δασκάλων όσο καινοτόμες και φιλότιμες κι αν είναι, είναι αποσπασματικές και μεμονωμένες. Στόχος δεν θα είναι, τουλάχιστον στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, να εκπαιδύσουμε μια νέα γενιά βιβλιοδετών, οι οποίοι, ούτως ή άλλως δυσκολεύονται να επιβιώσουν σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Οι μαθητές αν γνωρίσουν την τέχνη αυτή, θα καλλιεργήσουν το πνεύμα και την ψυχή τους, θα αγαπήσουν το ωραίο σε κάθε έκφρασή του. Τα παιδιά νιώθουν δέος όταν βλέπουν όμορφα δεμένα βιβλία. Πιστεύουν ότι αποτελούν έργα ειδικών και ότι τα ίδια δεν είναι άξια για ανάλογες δημιουργίες. Μέσα από τέτοια προγράμματα μπορούμε να τονώσουμε την αυτοεκτίμησή τους. Μια μαθήτριά της Τρίτης (Γ') τάξης του 11^{ου} Δ. Σχ. Κορυδαλλού, όταν ολοκληρώθηκε το πρόγραμμα βιβλιοδεσίας και κράτησε στα χέρια της το όμορφο πανόδετο βιβλίο που έφτιαξε στην τάξη, είπε: *«Δε φανταζόμουν ότι θα μπορούσα ποτέ να φτιάξω ένα τόσο όμορφο βιβλίο. Τώρα ξέρω πως αν έχω τα υλικά, μπορώ να φτιάξω και μόνη μου στο σπίτι πολλά τέτοια βιβλία»*. Απ' αυτή την απομυθοποίηση ωφελούνται τα παιδιά. Κι ο δάσκαλος ανταμείβεται όταν ακούει τους μαθητές του να μιλούν έτσι.

Στην εποχή μας η γνώση και η χρήση της νέας τεχνολογίας στο σχολείο επιζητείται (πληροφορική, διαδίκτυο, διαδραστικοί πίνακες, εκπαιδευτικό λογισμικό). Την ίδια στιγμή οι χειρονακτικές δεξιότητες ατονούν, καθώς η σύγχρονη βιομηχανία δεν αφήνει περιθώρια στους μαθητές να χειριστούν εργαλεία και υλικά. Οι μεγαλύτεροι, κυρίως όσοι έζησαν στην επαρχία, μπορούν να θυμηθούν ότι όταν ήταν παιδιά κατασκεύαζαν μόνοι τα παιχνίδια τους, ασκώντας τα χέρια, το πνεύμα και την ψυχή. Τα σημερινά παιδιά βρίσκουν τα πάντα έτοιμα, όλα μπορούν να τα προμηθευτούν από μαγαζιά. Δε θα ήταν λάθος το σχολείο του μέλλοντος να κατευθυνθεί προς την τεχνολογία και ταυτόχρονα να στραφεί και προς χειροτεχνικές δεξιότητες, που ασκούν με ένα διαφορετικό τρόπο το πνεύμα των μαθητών και την ίδια στιγμή ικανοποιούν την ανάγκη τους για δημιουργία, που την χρειάζονται για να ομορφύνουν τον ψυχικό τους κόσμο. Η εισαγωγή της νέας τεχνολογίας στο σχολείο μπορεί να έρθει αρωγός και σε βιβλιοδετικά προγράμματα με τα φωτοαντιγραφικά μηχανήματα, τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές, τους εκτυπωτές, τους σαρωτές, τους πλαστικοποιητές και τα άλλα βοηθήματα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλαχιώτης, Σ. (2002). «Η Ευέλικτη Ζώνη του σχολείου». Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, αρ. 6 («Ειδικό αφιέρωμα στην Ευέλικτη Ζώνη»). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, σ. 5-14. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.pi-schools.gr/publications/epitheorisi/teyxos6/>

Γανιάρης, Α. (1997). *Βιβλιοδεσία*. Αθήνα: Αδάμ – Πέργαμος.

Γανιάρης, Α. – Γανιάρη, Φρ. (1983). *Βιβλιοδεσία: Τέχνη και τεχνική*. Αθήνα: EOMMEX.

Γκούφα, Ελ. (επιμ.) (2010). *Τέχνη και τεχνική της βιβλιοδεσίας. Η προσφορά της Κικής Δούση στην καλλιτεχνική δημιουργία*. Αθήνα: Έκδοση Μουσείου Μπενάκη.

Ευρυγένης, Κ. (χ.χ.). *Ιχνογραφία, χειροτεχνία σε νέες βάσεις*. Αθήνα: Γιαννέλη.

Καραμπάτης, Ι. (1986). *Παιδαγωγικές και καλλιτεχνικές κατασκευές Αισθητικής Αγωγής*. 2^η έκδοση (α' έκδ. 1981). Αθήνα: Γραφικές Τέχνες Δημήτρη Μαυρομάτη.

Κούρκου, Ελ. (1999). «Το πρώτο “Εργαστήριο της βιβλιοδετικής τέχνης” στην Αίγινα, στα χρόνια του πρώτου κυβερνήτου της Ελλάδος Ιωάννου Καποδίστρια». Βιβλιοαμφιαστής, 1, σ. 93-101.

Λέγγας, Μπ. (08-02-1998). «Μοναστηριακή βιβλιοδεσία. Τα βιβλιοδετικά εργαστήρια Μονής Δουσίκου, Αγίου Όρους και Πατριαρχείου Ιεροσολύμων τον 19^ο και 20^ο αι.», στο Λιόντης Κ. (επιμ.), *Επτά Ημέρες Καθημερινή (Αφιέρωμα «Περί βιβλιοδεσίας»)*, σ. 11-13. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://wwk.kathimerini.gr/kath/7days/1998/02/08021998.pdf>

Μαραγκουδάκης, Θ. Ι. (1927). *Πρακτικός οδηγός της χειροτεχνίας*, τεύχος Γ'. *Βιβλιοδετική*. Αθήνα: Οίκος Δ. & Π. Δημητράκου Α.Ε.

Μαραγκουδάκης, Θ. Ι. (1933). *Πρακτικός οδηγός της χειροτεχνίας του δημοτικού σχολείου*. Τεύχος Γ'. *Βιβλιοδετική. Εγκεκριμένος ως βοήθημα διά τους διδάσκοντας διά της υπ. αριθμ. 68351/12 Δεκεμβρίου 1932 Υπουργικής αποφάσεως*. Αθήνα: Οίκος Πέτρου Δημητράκου Α.Ε.

Ματσαγγούρας, Η. (2002). «Διεπιστημονικότητα, διαθεματικότητα και ενιαιοποίηση στα νέα Προγράμματα Σπουδών: Τρόποι οργάνωσης της σχολικής γνώσης». Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, αρ. 7 («Ειδικό αφιέρωμα στην διαθεματικότητα»). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, σ. 19-36. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos7/epitheor_7.pdf

Ματσαγγούρας, Η. (2002β). «Ευέλικτη Ζώνη Διαθεματικών Προσεγγίσεων: Μια εκπαιδευτική καινοτομία που αλλάζει το σχολείο». Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων, αρ. 6 («Ειδικό αφιέρωμα στην Ευέλικτη Ζώνη»). Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, σ. 15-30.

Μιχαηλίδης, Κ. & Κελεμένης, Γ. (1962). *Πρακτικός οδηγός του δημοδιδασκάλου*. 6^η έκδοση. Αθήναι: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ιωάννου Δ. Κολλάρου & Σίας Α.Ε.

Μπαλλιάν, Ά. (08-02-1998). «Αργυρά καλύμματα Ευαγγελίων. Εικονογραφικά θέματα, τεχνικές, επιδράσεις και εξέλιξη στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο», στο Λιόντης Κ. (επιμ.), *Επτά Ημέρες Καθημερινή* (Αφιέρωμα «Περί βιβλιοδεσίας»), σ. 9-10.

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (2001). *Οδηγός εφαρμογής της Ευέλικτης Ζώνης*. Αθήνα. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από τις ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

[http://www.pi-](http://www.pi-schools.gr/download/programs/EuZin/books/odigos_eveliktis_kathigiti.pdf)

[schools.gr/download/programs/EuZin/books/odigos_eveliktis_kathigiti.pdf](http://www.pi-schools.gr/download/programs/EuZin/books/odigos_eveliktis_kathigiti.pdf)

&

[http://www.pi-](http://www.pi-schools.gr/download/programs/EuZin/books/odigos_eveliktis_daskalos.pdf)

[schools.gr/download/programs/EuZin/books/odigos_eveliktis_daskalos.pdf](http://www.pi-schools.gr/download/programs/EuZin/books/odigos_eveliktis_daskalos.pdf)

Σταματοπούλου, Ε. (1999). «Η διδασκαλία της βιβλιοδεσίας στη νεοελληνική εκπαίδευση (1830-1933)». Βιβλιοαμφιαστής, 1, σ. 161-183.

Τζόνσον, Π. (1997). *Φτιάχνω το δικό μου βιβλίο. Πρακτικός οδηγός της τέχνης του βιβλίου για ν' αγαπήσει το παιδί την ανάγνωση*. (Μετάφρ. Γ. Σκαρβέλη). Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας.

Τσελίκας, Αγ. (08-02-1998), «Βιβλιοδετική διακοσμητική. Διακόσμηση και θέματα στα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χειρόγραφα βιβλία», στο Λιόντης Κ. (επιμ.), *Επτά Ημέρες Καθημερινή* (Αφιέρωμα «Περί βιβλιοδεσίας»), σ. 5-7.

Τσιρώνης, Ν. – Λέγγας Μπ. – Λαζαρίδου Α. (επιμ.) (2008). «Το βιβλίο στο Βυζάντιο: Βυζαντινή και μεταβυζαντινή βιβλιοδεσία». Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Βιβλιοδεσίας - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (Ε.Ι.Ε.) – Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών – Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο.

Χούλης, Κων. (08-02-1998), «Η βιβλιοδεσία στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο. Από τη βυζαντινή στάχωση έως τη βιβλιοδεσία alla greca», στο Λιόντης Κ. (επιμ.), *Επτά Ημέρες Καθημερινή* (Αφιέρωμα «Περί βιβλιοδεσίας»), σ. 2-4.

ΦΕΚ 303 & 304 (13-3-03), *Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ) και Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών (Α.Π.Σ) Δημοτικού - Γυμνασίου*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.pi-schools.gr/download/programs/depps/fek303.pdf>

ΦΕΚ 917 (17-7-2001), *Εφαρμογή Ευέλικτης ζώνης διαθεματικών και δημιουργικών δραστηριοτήτων σε σχολεία Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://exoikonomisi.ypeka.gr/LinkClick.aspx?fileticket=8huBZYIF%2By8%3D&tabid=690&language=el-GR>

«**Το πρώτο βιβλιοδετείο στην Αίγινα στα χρόνια του Καποδίστρια**». Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.multiforums.gr/art/viewthread.php?tid=2698>

24^ο Δημοτικό Σχολείο Ιωαννίνων: «Βιβλιοδεσία». Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

http://24dim-ioann.ioa.sch.gr/2009_vivliodesia.html

5^ο Γενικό Λύκειο Νίκαιας: «Δένοντας ιστορίες». Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://51yk-nikaias.att.sch.gr/index.php/mprojects/mproject6>

Ίδρυμα Ευγενίδου: «Ιστορική διαδρομή της βιβλιοδεσίας». Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.eugenfound.edu.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=397>

Ελληνική Εταιρεία Βιβλιοδεσίας. Ανακτήθηκε στις 10/12/2012 από την ηλεκτρονική διεύθυνση:

<http://www.vivliodesia.org/>